

Cuprins

CUVÂNT ÎNAINTE de Vasile BOARI / 7

Religie și politică: paradigme interpretative (Silvia E. ROGOBETE) / 15

Aspecte privind relația dintre religie și politică în Iudaism (Sandu FRUNZA) / 39

Războiul sfânt, în contextul reîntoarcerii veterotestamentare (Cătălin VĂTĂMANU) / 69

Crestinism și politică – O abordare doctrinară (Vasile BOARI) / 81

Islami, politică și provocările modernității (Rado MUREA) / 129

De la Taqiyah la Jihad: islamul politic în ghimul dădăscănesc (Mădălina MĂDĂRĂȘ) / 141

Antropomorfismul din textele biblice: o abordare a categoriei (Iona APAHIDIANU) / 195

Religia și statul asiriei (Andrei MARGA) / 231

Politica, religia și securitatea umană (Anton CARPINSCHI) / 251

Date despre autori / 291

Religie și politică

Cuvânt înainte de Vasile BOARI

Cuprins

CUVÂNT ÎNAINTE de Vasile BOARI / 7

Religie și politică: paradigme interpretative (Silviu E. ROGOBETE) / 15

Aspecte privind relația dintre religie și politică în Iudaism (Sandu FRUNZĂ) / 39

Războiul sfânt, în contextul retoricii veterotestamentare (Cătălin VATAMANU) / 59

Creștinism și politică – O abordare doctrinară (Vasile BOARI) / 81

Islam, politică și provocările modernității (Radu MUREA) / 129

De la Taqiyeh la Velayat-e faqih: religie și autoritate politică în šiismul duodeciman (Marius LAZĂR) / 169

Antropomorfismul divin în monoteism: spre clarificarea unui concept-categorie (Ionuț APAHIDEANU) / 195

Religia și statul astăzi (Andrei MARGA) / 231

Politica, religia și securitatea umană (Anton CARPINSCHI) / 251

Date despre autori / 291

¹ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Prelegeri de filozofie a religiei*, traducere de D. D. Bogdan, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1979, p. 11.

² Arnold Joseph Toynbee, *La civilizații și / vorbire*, Gallimard, Paris, 1921, p. 103.

Religie și politică: paradigme interpretative¹

Silviu E. ROGOBETE

Atât mentalitățile seculare, cât și cele religioase trebuie să fie deschise procesului de învățare complementară, dacă ceea ce se dorește este o stare de echilbru între o coabitare împărtășită [în mod pașnic] și [menținerea] diferențelor culturale. (*Eng. Both religious and secular mentalities must be open to a complementary learning process if we are to balance shared citizenship and cultural difference*)².

Religia și politica sunt dimensiuni constitutive deopotrivă ale identității umane, cât și ale vieții sociale. Fiind elemente fundamentale ale experienței umane, ele sunt intrinsec interdependente și interconectate. Dincolo de „profețiile ultimative” ale modernității articulate de gânditori precum Marx, Nietzsche sau Freud și conform cărora religia va fi eliminată, dar și împotriva adesea violențelor „exerciții politice impuse” de regimurile totalitar-ateiste ale comunismului secolului XX, religiosul și politicul au fost și rămân elemente esențiale ale existenței noastre. Ca atare, religiosul și politicul, dar și dinamica complicată dintre cele două, sunt realități imposibil de ignorat. Peter Berger, unul dintre cei mai influenți teoreticieni ai fenomenului religios contemporan, pe drept cuvânt afirma: „Cei care neglijează religia în cercetările pe care le efectuează asupra afacerilor lumii contemporane, fac asta cu un risc enorm / Those who neglect religion in their analysis of contemporary affairs do so at great peril”³. Jonathan Fox, în cea mai recentă și probabil una din cele mai importante contribuții la analiza dinamicii dintre religie și politică, adaugă: „Nici un analist serios venit din perspectiva științelor sociale nu se opune principiului că religia este importantă, relevantă, fiind o forță socială, economică și politică semnificativă care merită și care trebuie a fi studiată” (eng “No serious social scientist opposes the

¹ Varianta în limba engleză a acestui text a fost publicată în *EUROPOLIS: Journal of Political Analysis and Theory*, vol. 1, nr. 8, 2014, pp. 7-30.

² Jürgen Habermas, „Notes on Post-Secular Society”, *New perspectives quarterly*, vol. 25, nr. 4, 2008.

³ Peter L. Berger, *The desecularization of the world: Resurgent religion and world politics*, Wm. B. Eerdmans Publishing, 1999, p. 18.

principle that religion is an important, relevant, and significant social, political, and economic force that is deserving and worthy of study”⁴.

Obiectivul principal al prezentei lucrări este de a introduce principalele tematici, teorii și paradigme de abordare aferente studiului dinamicii dintre religie și politică în lumea contemporană. Aceasta în special pentru că literatura de specialitate aferentă acestui domeniu în mediile academice occidentale este consistentă⁵, însă rămâne adesea necunoscută în spațiile ex-comuniste, studiile pe această temă fiind într-o fază incipientă⁶. Astfel, lucrarea se dorește a fi și o pledoarie indirectă pentru sublinierea importanței studierii fenomenului religios în departamente de științe sociale/ politice din România, fiind știut faptul că „Religie și Politică” este deja o materie respectabilă în multe din mediile academice occidentale.

1. În loc de introducere: O necesară punere în context

Revenind în România la sfârșitul anilor ‘90 ai secolului trecut, după parcurgerea unui ciclu complet de studii academice în Marea Britanie, am avut prima tentativă de a introduce un curs de „Religie și Politică” în cadrul Departamentului de Științe Politice al Universității de Vest din Timișoara. Întrebarea onestă cu care am fost întâmpinat a fost: „ce are religia de-a face cu științele sociale?” Deși la aproape zece ani după colapsul comunismului, cel puțin în privința religiei, lumea academică din estul european părea a fi rămas încă sub influența ideologică a aceluși regim. Aceasta a fost total dominată și controlată programatic de aportul de propagandă oficială al partidului-stat, a cărui ideologie era una eminamente atee. În jargon marxist, religia era considerată „opiumul” ce trebuia a fi eliminat, „Omul Nou al societății socialiste multilateral dezvoltate” urmând a fi suficient de „matur” încât să nu mai aibă nevoie de religie. În perioada regimului totalitar comunist, religia era studiată cu singurul scop precis de a fi anihilată – și asta cu orice preț. Așa cum vom vedea, aceasta era în fapt o formă radicală de secularism care a generat, paradoxal, o formă radicală de „religie seculară”.

Deși nu la fel de abrupt, cam în aceeași perioadă de timp fusesem informat și de coordonatorul meu din Oxford că este dificil pentru el în mediul *oxon* să combine faptul religios și studiul dogmelor acestuia cu științele sociale. În Europa Occidentală, locul studiului religiei în interiorul științelor sociale era determinat de forme mai sofisticate ale aceleiași teorii a secularismului, teorie

⁴ Jonathan Fox, *An introduction to religion and politics: theory and practice*, Routledge, 2013, p. 27.

⁵ Jonathan Fox, *An introduction to religion and politics*.

⁶ Lavinia Stan, Lucian Turcescu, *Church, state, and democracy in expanding Europe*, Oxford University Press, 2011.

rezultată din iluminism și care declarase incompatibilitatea structurală a celor două domenii. La fel ca în marxism, dar în forme mai atent elaborate și în mod cert mai puțin agresive decât în est, și în vest secularismul dominant din mediile academice profețea marșul „ascendent” al istoriei care urma să ducă la dispariția treptată a religiei din spațiul public. Religia era astfel analizată doar ca obiect de studiu al sociologiei, antropologiei sau psihologiei, partea ei dogmatică, ideatică, fundamentală fiind lăsată departamentelor specializate de teologie sau de studiul religiilor comparate (adesea privite ca „secundare” exercițiului academic „serios”).

Astfel, atât în lumea academică din est, cât și în cea din vest, studiul religiei și al conexiunilor acesteia cu societatea se făcea în interiorul unor scheme hermeneutice bine definite, dominate de diversele forme pe care le luau teoriile secularizării. Așa cum observa corect Berger⁷,

există o subcultură formată din cei care beneficiază de un sistem educațional de tip occidental, în special în interiorul științelor umaniste și al științelor sociale, care este cu adevărat secularizat. Această subcultură este principalul „transportator” al valorilor și credințelor progresive, iluminate. Deși numărul membrilor acestei subculturi este relativ mic, ei sunt foarte influenți întrucât sunt cei care controlează instituțiile care asigură definițiile „oficiale” ale realității, în mod special sistemul educațional, mass-media și eșaloanele mai înalte ale sistemului de justiție.

Astfel, teoriile secularizării preziceau dispariția treptată a religiei și angajarea ascendentă a civilizației condusă de agentul uman rațional (și moral). Că lucrurile nu merg în această direcție este deja un fapt imposibil de negat. Lucrurile s-au schimbat dramatic începând cu anii ‘90, odată cu căderea marxismului totalitar în est și apariția teoriilor postmodernității în lumea occidentală, ambele cuplate cu revenirea, adesea în forme violente, a religiosului în spațiul public. Același autor avizat citat mai sus recunoaște acest fapt, asumându-și predicțiile greșite și afirmând explicit următoarele: „[Aceasta] înseamnă că un întreg gen de scrieri academice ale istoricilor sau ale cercetătorilor din domeniul științelor sociale subsumat generic titlului de ‘teoria secularizării’ este în mod esențial greșit. În lucrările mele mai timpurii am contribuit și eu la aceasta [literatură]. Am fost într-o companie selectă – cei mai mulți sociologi ai religiei împărtășeau aceeași perspectivă, având motive serioase să facem asta”⁸.

Astfel, așa cum vom vedea în detaliu pe parcursul acestei lucrări, cercetătorii fenomenului religios se îndreaptă acum tot mai mult înspre o abordare integrativă a fenomenului religios, renunțând la principalele presupuziții ale teoriei secularizării. În umbra unor evenimente precum eșecul regimurilor totalitar-

⁷ Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge*, Anchor Books, New York, 1989, p. 10.

⁸ Peter L. Berger, *The desecularization of the world*, p. 2.

atee din estul Europei, tragedia din 11 septembrie, apariția recentă a unor mișcări radicale fundamentaliste de o violență extremă precum Statul Islamic din Irak și Siria (ISIS), teoria secularizării pare a fi infirmată. Religia rămâne o realitate adesea mult mai vizibilă decât s-ar fi bănuit vreodată. Astfel, aceasta scapă tot mai mult exercițiului de scrutin condus în interiorul schemelor prestabilite ale teoriei secularizării. Berger vorbește despre „De-secularizarea lumii” (1999), David Martin descoperă în „trezirile spirituale” din America Latină cele mai dinamice modificări ale rolului și locului religiei în lumea contemporană, cu impact global⁹. Habermas, unul din ultimii reprezentanți de marcă ai raționalismului iluminist, invită la dialog pe această temă pe cel mai important exponent al Bisericii Roman-Catolice, discuția seminală cu Cardinalul Ratzinger (devenit mai apoi Papa Benedict al XVI-lea) devenind punct de referință al literaturii de specialitate¹⁰.

Studiul nostru își propune astfel să evalueze principalele paradigme interpretative ale relației dinamice dintre politică și religie. În acest fel, dorim să prezentăm cititorului diferitele curente de interpretare ce apar pe parcursul acestei schimbări de perspectivă, de la una dominată de științele sociale ce operau în interiorul teoriei secularizării înspre o abordare integrativă, holistă a înțelegerii religiei și a rolului acesteia în lumea contemporană. Mai mult, vom puncta și câteva direcții posibile de analiză a unor subiecte similare provenite din spațiul post-comunist/ post-ateizant care nu au beneficiat încă de un scrutin academic riguros.

2. Abordări posibile ale studiului religiei și politicii. În dialog cu Jonathan Fox

Orice prezentare a principalelor paradigme interpretative în studiului legăturilor complexe dintre religie și politică nu poate să evite studiul recent al lui Jonathan Fox: *An Introduction to Religion and Politics: Theory and Practice*¹¹. Ambițios în scopul enunțat, Fox¹² dorește, în propriile-i cuvinte, „să ofere cititorului instrumentele teoretice necesare înțelegerii intersecției dintre religie și politică oriunde în lume și în orice punct al istoriei moderne”. Dincolo de ambițiile oarecum nerealiste, studiul prezintă totuși principalele jaloane orientative necesare pentru abordarea acestei tematici, oferind un excelent punct de pornire al unor asemenea demersuri, precum cel prezent. Astfel, în cele urmează, vom prezenta

⁹ David Martin, *Pentecostalism: the world their parish*, Blackwell Publishers, Oxford; Malden, Mass., 2002.

¹⁰ Jürgen Habermas, Joseph Ratzinger, *Dialectics of secularization: on reason and religion*, Ignatius Press, San Francisco, 2006.

¹¹ Jonathan Fox, *An introduction to religion and politics*.

¹² *Ibidem*, p. 4.

pe scurt punctele esențiale ale lucrării lui Fox care cad sub incidența interesului nostru, semnalând în același timp și posibilele limitări.

Fox își construiește studiul pe două paliere importante: prima parte tratează teoriile și direcțiile principale care analizează modul în care religia poate influența politicul. Aceasta, spune el, cu scopul „de a asigura cercetătorul religiei și al politicului cu o trusă de instrumente care să-l ajute să înțeleagă modul în care se intersectează religia cu politicul în orice context”¹³. A doua parte a lucrării lui Fox se ocupă de aspecte practice ale relației religie-politică, fiind un studiu comparativ solid, fundamentat pe date empirice care analizează concret politicile de stat a 177 de țări referitor la religie (conform *Religion and State Dataset*). În această parte se analizează tendințele pe care le au politicile guvernamentale referitor la religie din patru perspective: 1) religiile oficiale/ de stat; 2) suportul legal și financiar oferit de stat diverselor grupări religioase; 3) reglementările și controlul statal exersat asupra religiei majoritare; 4) discriminarea religioasă împotriva grupărilor religioase minoritare¹⁴. Pretenția din finalul lucrării este că aceste studii empirice din a doua parte elidează în totalitate demersul teoretic, demonstrând că „toate teoriile din prima parte sunt relevante și semnificative”¹⁵.

Din perspectiva lui Fox și de interes pentru noi, cadrul teoretic de interpretare al relațiilor complexe, dinamice, dintre religie și politică trebuie să aibă ca punct de pornire sistemele de credință religioasă, doctrinele/ dogmele care structurează religiile, diversele teologii care subîntind fenomenele religioase. „Conceptul conform căruia credințele religioase motivează comportamentul este, din perspectiva mea, elementul central al influenței religiei asupra politicului” afirmă Fox¹⁶. Aceste credințe la rândul lor sunt cele care legitimează 1) acțiunile/ practicile religioase, 2) instituțiile religioase și liderii religioși (sau oricare alte forme de organizare religioasă) și probabil cel mai important, 3) identitățile religioase, atât la nivel de grup, cât și la nivel colectiv. Cadrul teoretic centrat pe credințele religioase este doar apoi completat de studiile bazate pe interesele politice și pe calcule raționale. Acestea pot veni atât din partea politicului, cât și a religiosului, totul desfășurându-se pe fundalul sau împotriva „sistemelor seculare de credință” (Engl, *secular belief systems*) a secularismului care încă domină paradigma interpretativă a relației religie – politică¹⁷. Această aserțiune este rezultatul studiilor empirice care arată că, deși în diferite stadii, antagonismul dintre religie și secularism este încă universal prezent (în diverse forme și la stadii diferite) în toate cele 177 de state analizate.

¹³ *Ibidem*, p. 2.

¹⁴ *Ibidem*, p. 4.

¹⁵ *Ibidem*, p. 211.

¹⁶ *Ibidem*, p. 214.

¹⁷ *Ibidem*, p. 214ff.